

**АЗƏРБАЙЧАН
ТИББ ЖУРНАЛЫ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ
МЕДИЦИНСКИЙ
ЖУРНАЛ**

5

1 9 5 8

СӨБҮЙҮӨ ИШЛӨРИНИН ТӨШКИЛІ ВӨ ТӨБАБӨТ ТАРИХИ

АЗЕРБАЙЧАН ССР-ДӨ ТРАВМАТОЛОЖИ ВӨ ОРТОПЕДИК ЯРДЫМЫН ИНКИШАФЫ АГГЫНДА

Профессор Ә. М. ӘЛИЕВ

Азербайжанда Совет һақимийәти гурулламаышдан габаг әһалийә травматоложи вө ортопедик ярдым, демөк олар ки, әсла көстөрилмирди. Әмәк муһафизәси вө төһлүкәсизлик техникәсинин олмәсәси, аваданлыгын ибтидан шәкилдә вө көйнә, фәһләләрин аз ихтисәслы олмәси, аманәсәз истисемар—буңларын һамәсә иһтәһсалатда, хуәсиәлә нефт сәнаиндә чохла бәдбәхт һадисәләрә сәбәб олурду.

Азербайжанда Совет һақимийәтинин биринчи илләриндә травматизм статистикасынын тәһлили һәлә ибтидан һалда иди. 1924—25-чи илләрдә Халг Әмәк Комиссарлыгы вө санитария инспекциясы травматизм һалларынын һесабыны мӯәссәсәләрдә апарырдылар вө фабрик-завод сығорта кәссәсы бир ил әрзиндә сығорта олунмуш 14 мин фәһләнин арасында 2586 мұхтәлиф шикәстлик һалларыны гөйд этмишдир ки, бу да 18,5% тәшкил әдирди.

Һәр бир чәррәһлиг чарпайысына Бақы шәһәриндә 682, Азербайжанын гәзаларында иә 17143 нәфәр дүшүрдү. Амбулатор чәррәһлиг ярдымы иә бундан да пис вәзнийәтдә иди. Бақы шәһәриндә һәр бир чәрраһа 6 мин нәфәрдән, гәзаларда иә 250 мин нәфәрдән артыг әһали дүшүрдү.

Кәчә шәһәриндә яхшы тәшкил олунмуш чәррәһлиг шөбәсиндән башга, гәлан гәзалардакы чәррәһлиг шөбәләри уйгун олмәян көйнә би-наларда ерлөширди, һәм дө аваданлыгга чоқ пис тәһфиз олунмушду, ятаг ағлары, дәйишөк вө чәррәһлиг әләтләри йөх иди, орта вө кичик тибб ишчиләри кәһфәйт этмирди.

Уәмумийәтлә хәстәләри, хуәсиәлә травмая мәруәз галмыш хәстәләри чоқ узаг мәсәфәләрдән һәқимини янына кәтирмәк мәсәләси чоқ бөйүк чәтниллик тәрәдирди.

Артыг 1927-чи илдә Совет һақимийәти илләриндә Азербайжан нефт сәнаәт фәһләләринин арасында травматизм илә мубаризә ишиндә көрү-лән кәниш тәдбирләрин вердийи көздә нәтижәләри гөйд этмөк мүмкүн олмушдур. Травматизмдән өлүм һадисәләринин вө әмәк гәһбиһийәтинин итирмәйә сәбәб олан ағыр һалларын миғдары иһтәр мутләг рәгәм, иһтәр-сә дө фаиз әтибарилә кәһли азалымышдыр. Әмәйин горунамәси вө төһлүкә-сизлик техникәсы тәдбирләринә һәр ил 1,5 миллион маната гәдәр сәрф олунурду.

Тибби хидмәт ишинин көкүндән яхшылашмәси илә бәрәбәр әһалийә чәррәһлиг, травматоложи вө ортопедик ярдым иши дө илбәнд артымыш, инкишаф этмиш вө мөһкәмләнимышдир.

Муәличә-профилактика шөбәкәсинин кәниш инкишафы, дини мөв-һумат әләһинә тәблғәтәти вө санитария маарифи ишинин күчләнмәси

республиканын районларында түркчәрәчилиби көкүндән кәсмәйә көмәк әтмишдир.

Бақыда травматоложи сәһәсиндә илк бөйүк практик вө методик мәркәзләтәр ийирминчи илләрин ахырында—отузунчу илләрин башлангы-чында ярадылымышдыр. 1928-чи илдә Семашко адына хәстәханада 60 чәр-нада 50 чарпайылыг травматоложи шөбәләри ачылымышдыр. 1935-чи ил-дә Шаумян адына хәстәхананын янында 50 чарпайылыг үчүнчү травма-толожки шөбә тәшкил олунмушдур.

Бу үч травматоложи шөбәдә сынанмыш ени муәличә уәсуулары иһтәһсалә һазырланыр вө практикада тәтбиг олунур.

Профессор А. Талышински псевдоартрозлар проблемна чөх дигәтәт вермишдир. О, яланчы ойнагыларын муәличәси үчүн ени уәсул иһтәһсалә һазырламыш вө анаданкәлмә ортопедик деформацияларын (топаллыг, чанәг-бүд ойнагынын анаданкәлмә чыхыглары вө саирә) сәмәрәли муә-личә уәсууларыны тапмаға чөх вахт сәрф әтмишдир.

А.Талышински ихтисәсы кәчч травматологлар-ртопедләр кадрла-ры (С. С. Мөвләева, В. В. Мусәви, А. Нәчәфова, З. Д. Чәбнев, Л. Е. Франкенберг, А. Р. Әлизадә вө башгалары) һазырламышдыр.

Досент Ч. Н. Ләмбәрәнски 1930—1940-чы илләрдә Чәпаридзә ады-на хәстәхананын травматоложи шөбәсинә рәһбәрлик әтмишдир. 1932-чи илдә о, бәзунун вәрдишли чыхыгында дөри-дәриәлиги дилими илә ени оперәсия уәсулу тәклиф әтмишдир ки, бу уәсул бир сыра Бақы хәстәхана-ларында тәтбиг олунур. О, Бақы шәһәриндә илк дөфә Чәпаридзә хәстә-ханасында яныгыларын ачыг уәсуула муәличәсинин тәтбиг әтмиш, 1937-чи илдә Азербайжанда мұхтәлиф хроник хоралар заманы Филатов уәсулу илә мөйгит дәрисиндән иһтифадә әдәрәк тохума терапиясыны пра-ктикада кәниш аймамышдыр.

Профессор П. И. Бләншәнко, Шаумян адына хәстәхананын травма-толожки шөбәсинә рәһбәрлик әдәрәк иши яхшы бәлдийиндән үзүн мүддәт республикада сүмүк вәрәми илә мубаризәнин тәшкилләш башчы-лыг әтмишдир.

Травматоложи шөбәкә илбәнд кәнишләнимышдир. Әкәр 1946-чы илдә республикада травматоложи чарпайыларын сайы чәррәһлиг чарпайыла-рынын сайына нисбәтән 3,2%-и, о чүмләдән Бақы шәһәри вө онун район-лары үзәр 8,6%-и тәшкил әдирәсә, иһди республика үзәр оныларын сайы 19,7% дөк, о чүмләдән Бақы шәһәриндә 29,7% дөк, республиканын ра-йонлары үзәр—11,1% дөк артымышдыр.

Бақы шәһәриндә вө онун районларында травматоложи стәсионар хәстәләри, башлыча оларәг, ортопедия вө бәрпа чәррәһлиги институтун-да вө үч клиник хәстәханада (Семашко адына, Шаумян адына, Чәпарид-зә адына) муәличә олунур, бу хәстәханалар ихтисәслы кадрларла вө ла-зыми аваданлыгга тамам тәһфиз олунмушлар.

Кировабад шәһәр хәстәханасында да травматоложи шөбә ачыл-мышдыр. Нахчыван шәһәр вө Степанакерт вилайәт хәстәханаларында травматоложи пәллаталар, район хәстәханалары чәррәһлиг шөбәләринин 14-дә иә травматоложи чарпайылар айрылымышдыр. Гәлан район хәстә-ханаларында травматоложи ярдым чәррәһләр тәрәфиндән көстөрилнр.

Бақы шәһәриндә ортопедик ярдымыны, әсәс әтибарилә, ортопедия вө травматоложи институту, һәм дө юхарыда гөйд әтдийимиз клиник хәстәханаларын травматоложи шөбәләри көстөрнр.

Ортопедик хәстәликләрә тутулмуш ушәгаләр амбулаторияларда үмү-ми чәррәһлиг кабинетләри тәрәфиндән гәбул олунур.

Бөйүк Вәтән муһарибәси илләриндә Шаумян адына вө Чәпаридзә ады-на хәстәханаларын травматоложи шөбәләри әсәсиндә ихтисәсләшмәси

госпиталлар тәшкил олунмушду, бу госпиталлар Совет Ордусунун яралы дейишү вә забитләринин мүаличәси саһәсиндә чоһ бөйүк иш көрмүшләр.

1932-чи илден 1939-чу илгәдә Семашко адына хәстәхана базасында Азәрбайҗан тибб институту яһиндә травматология үзрә досент курсу, 1939-чу илден 1942-чи илгәдә һәкимләри тәкмилләшдирмә институтунун травматология кафедрасы ачылымшыдыр, сонра бу кафедра Чапаридзә адына хәстәхана кечмиш, 1951-чи илден исә Бақы ортопедия вә травматология элми-тәдқиғат институтуна чеврилмишдир ки, бу да 1946-чы илдин март айында Вәтән мұһарибәси әлилләри үчүн олан чәррәһилыг госпиталы әсасында ярадылымшыдыр.

Институт Вәтән мұһарибәси әлилләринин бәрпаәдичи мүаличә ишиндә вә республикамызын әһалисинә травматология вә ортопедик ярдымын тәшкिलдә элми-практик вә элми-методик мәркәз сайылыр.

1946—1956-чы илләрдә институтта даһил олмуш хәстәләрин үмуми миғдарындан ортопедик-чәррәһилыг хәстәләри—38,7%-и, травматология хәстәләр—23,6%-и, күдүлү хәстә вә нөгсанлы хәстәләр—5,1%-и, нейро-чәррәһилыг хәстәләри—5,7%-и, чәнә-үз травмалары олан хәстәләр—12,7%-и, башга хәстәләр—14,2%-и тәшкил әдирди.

Хәстәләрин мүаличәсинин нәтичәси ашағыдакы мәлүматла хара-теризә олунур: сағалмыш хәстәләр—46,5%-и, вәзийәти яхшылашмыш һалда язылан хәстәләр—40,9%-и, вәзийәтиндә дәйишиклик олмадан язылан хәстәләр—12,6%-и тәшкил әдир.

Вәтән мұһарибәси әлилләриндән ортопедик-чәррәһилыг хәстәликләри оланлар—57,4%-и, күдүлү хәстә вә нөгсанлы хәстәләр—12,3%-и, чәнә-үз травмалары олан хәстәләр—6,9%-и, терапевтик хәстәләр—4,5%-и, башга хәстәләр исә—6,0%-и тәшкил әдирди.

Мұһарибә әлилләриндә һәрби травмаларын вә хәстәликләрин узаг нәтичаларын 1946—56-чы илләр әрзиндәги мүаличәсинин әкунлары бәлә олмушдур: сағалмаян яра вә хораларын клиник сағалмасы—53,2%, күллә ярасы нәтичәсиндә әмәлә кәлән остеомизлитләрин сағалмасы—54,4%, күдүлүн юмшаг тохумаларынын сағалмаян яраларынын клиник сағалмасы—56,1%, яд чисимләр олан һалларда сағалма—60,1% олмушдур.

Институтта, травматологи вә ортопедик хәстәләрин мүаличәсиндә ән ени тәдқиғат үсулларынын тәбиги мүаличәнин мүвәфәқийәтли ол-масына көмәк әтмишдир.

Яланчы ойнағлар заманы, юхары вә ашағы әтрафын дүзкүн битиш-мәйән вә һеч битишмәйән сынығлары һалларында экстрә-интрамедуляр остеосинтезлә бирликдә оператив мүаличә үсулу, Ләмбәрански-Сейдиова модификасиясында лүлә сүмүкләрин металл штифтләnmәси тәбиг олунур.

Лүлә сүмүкләрин (буд сүмүйү, базу сүмүйү, дирсәк ойнағы) диа-физинин ойнағ башчығлары олмадында травматологи шәбдә пле-ксигласдан һазырланмыш сүн'и башчығлар тәбиг олунур.

Сөйкәнчәк күдүл әмәлә кәтирмәк мөгәддәлә вә фантом ағрылары кәнар әтмәк үчүн ампутиасюн күдүлләрин мүаличәсиндә дәри-дәриалты пластикасы үсулу (досент Ч. Н. Ләмбәранскинин үсулу илә) тәбиг олун-магдыдыр.

Ортопедик шәбдә әзәләләрин мүхтәлиф үсулларла көчүрүлмәсн мүхтәлиф деформасиялар заманы ашағы әтраф сүмүкләринин остеотомиясы йолу илә анаданкәлмә хәстәликләрин мүаличәсинә, полиомиелит хәстәлини кечирдикдән сонра әтрафын паралитик деформасиясынын опе-ратив мүаличәсинә бөйүк дигәт верилтир.

Анаданкәлмә тоपालыг заманы (бир яшындан үч яшына гәдәр) мәр-һәлә илә коррекцияәдичи киңс сарғылары тәбиг олунур, консерватив

мүаличә нәтичә вәрмәдийн һалларда профессор Затосепин үсулу илә вә-тәр-бағ апаратында операсия ичрә әдилтир.

Чанағ-буд ойнағларынын анаданкәлмә чыхығлары ганлы репозиция-нын мүхтәлиф үсуллары илә (Новаченко вә с.) мүаличә олунур. Ашағы әтрафын лүлә сүмүкләринин кәскин көзә чарпан деформасиялары, он-ларын ғысалмасы заманы Богораз үсулу илә сегментар остеотомия вә сү-рүшкән Z шәкилли остеотомия тәбиг әдилтир.

Паралитик, диспластик вә анаданкәлмә сколиозлар заманы онурға ауто-һетеротрансплантла тәсбиг олунур.

Бәрпа чәррәһилыг шәбәсиндә күллә ярасы нәтичәсиндә баш вер-миш остеомизлитләри, сағалмаян ярасы, хорасы, тыхайчың әндәртеринити олан хәстәләрин мүаличәсн давам әдирлирир.

Күллә ярасы нәтичәсиндә баш вермиш остеомизлитләр заманы сү-мүк бөлүгүнү аягчыг үзәриндә дуран әзәлә илә долдурмагла биркә киш тикиш даһа сәмәрәли олмушдур. Һемотокен остеомизлитләрдә киңс протезли плөмб тәбиг олунур, бу плөмбүн тәржибиндә Югославия про-фессору Ковачевич үсулу үзрә чоһлу миғдар антибиотик вә сульфамидләр вардыр.

Узун мүддәт сағалмаян хоралары олан хәстәләрдә мүхтәлиф пла-стик операсия әдилтир (икинчили тикиш, Филатов чубугу пластикасы, аяг-чыг үзәриндә дәри пластикасы вә назик, һәм да галын гатлы дәринин сәрбәст пластикасы). Мүаличәнин ән яхшы узаг нәтичаләри хоранын опе-ратив йолла кәсрилиб атылмасы вә киш тикиш тоғолмасы заманы алын-мышдыр.

Сидик каналында яраланандан сонра гүсуур галмыш хәстәләрдә Со-ловов, Холтсов-Марин вә Албарран-Вишневски үсуллары үзрә бәрпаәди-чи операсия әдилмишдир.

Әндәртеринитләр заманы физики мүаличә үсулунун дамаркәнәдичи препаратларын (анкиотрофин, пладутин, пахизарпин) Зилбәрт үсулу илә дузларын вена, Елански үсулу илә морфинлә бирликдә новокаинин ар-терия дахилинә еридилмәсн киңи медикаментоз терапия илә бирликдә комплексли мүаличәси тәбиг әдилтир. 1953-чу илгәдә кәстәришләр ол-дугда Елански үсулу илә артерия дахилинә новокаин еритмәклә бир-ликдә ганглионар симпатэктомия операсиясы ичрә әдилтирди.

Чәнә-үз чәррәһилыг шәбәсиндә чәнә ойнағларынын анкилозлары заманы ЭГМАСС-12 юмшаг пластик күтләдән һазырланмыш гапагчығын интерпозициясы илә бирликдә чәнәнин галан шәхәсинин юхары вә я ор-та үчдә бир һиссәсинин үфғи остеотомиясы ичрә әдилтир; операсиядан сонра 2—3 ай мүддәтиндә механотерпия тәбиг олунур.

ЭГМАСС-12 пластик күтләдән һазырланмыш лөвһәләр, кечирилмиш хәстәликләр (микрөгения, травма) нәтичәсиндә үзүн юмшаг вә сүмүк тохумаларында әмәлә кәлмиш деформасияларын дүзәлдилмәсн үчүн дә тәбиг олунур.

Додағларда, ағыз бучағында гүсуур олдугда мүхтәлиф методика илә бәрпаәдичи операсия тәбиг олунур: а) додағ там гүсуурлу олдугда про-фессор Гурбановун модификасиясы илә Седилло вә Брунс үсулу илә оператив әмәлият апарылар; б) додағ гисмән гүсуурлу олдугда Лимберг үсулу илә үзбәүз үнбучаг дилимләрин тәбиг әдилмәснә ерли тохума-ларда апарылан пластика; в) ағзын бучағы илә үст вә алт додағын ке-ңиш комбинәләшмиш гүсуурларында, ерли тохумаларла бирликдә Фила-тов чубугу илә апарылан пластика.

Яныгдан сонра боюнда, тогтулда вә дирсәк чухурунда әмәлә кәлиб әйбәчәрлик төрәдән вә органы бүрүшдүрән, башын вә юхары әтрафын һәрәкәтини мәйдудлашдыран чапығлар үзбәүз үнбучаг чубугларла апа-рылан пластика вәсигәснәлә кәнар әдилтир.

Чанәнин травматик сыныгылары заманы сынмыш чәнә парчаларынын Тикерштедт типли алүминниум симләриндән гайрылымыш шина илә вә я сөйкәнәчәк дишләр олдугда каппаларла бирликдә фәрди истифадә үчүн һазырланмыш шиналарла әввәлчәдән репозисия этмәклә бәрәбәр парчалары эркән тәсбүт этмә принципинә рияйәт әдилмәлидир; дишләр олмадыгда сынмыш чәнә парчалары фәрди истифадә үчүн һазырланмыш пластик күтлә протезләри илә бәркидилир. Байырдан исә чәнә сапандишәкилли сәрт сарғы илә тәсбүт әдилир.

Күллә илә яраланма вә травма мәншәли гүсуурларда вә чәнәнин яланчы ойнағы заманы гойма үсулу илә габыргалардан алыныб йүнкүлләшдирилмиш аутоотрансплантатла сәрбәст сүмүк пластикасы ичра әдилир. Сонралар, дишләмә вә чейнәмә функциясыны бәрпа этмәк мәсәдилә бу хәстәләр үчүн мүрәккәб диш-чәнә протезләри һазырланыр.

Институт йүксәк ихтисаслы мұтәхәссисләрлә тамамилә тәмин олунмушдур. Әкәр 1946-чы илдә алыныз 2 тибб әлмләри доктору вә 2 һәмизәди вар идисә, һазырда 4 тибб әлмләри доктору-профессор вә 12 һәмизәди вардыр. Бу ил 6 нәфәр дә һәмизәдлик диссертациясыны гуртармаг үзрәдир.

Институт 4 чилд әлми әсәрләр мәчмуәси, травматизмин профилактикасы вә онун азалдылмасы мәсәләләринә анд тәшкилат-методик материаллары әһәтә эдән 9 китабча бурахмышдыр.

Мүәссисәләрин, мәдәнләрин, заводларын, колхозларын, совхозларын вә МТС-ләрин ән ени техника вә тәкмилләшмиш механизмләриә тәмин олунмасы, механизатор кадрларынын ихтисасынын артырылмасы, әмәк мұһафизәси, тәһлүкәсизлик техникасы ишнинин вә әһалийә травматоложи вә ортопедик ярдымын яхшылашмасы республикада истәр истәһсалатда вә истәрсә дә истәһсалатдан кәнар травматизмин азалмасына сәбәб олмушдур.

1946—1956-чы илләрдә Азәрбайжан ССР-нин нефт сәнәиндә истәһсалат травматизми һалларынын сайы 47,5%, итирилән әмәк күнүнүн сайы 34,7% азалмышдыр (Һәр 100 нәфәр сығорта олунмуш ишчинин сайына нибәтән). Истәһсалатдан кәнар травматизм һаллары да хейли азалмыш, йәһни тәсадүф олунан һалларын сайы 51%, итирилән әмәк күнүнүн сайы исә 53,8% азалмышдыр.

Лакин буна бахмаяраг республикада травматизмлә мүбаризә ишиндә чох чидди нәгсанлар да вардыр.

Чәрраһ һәкимләрин чохунун травматомия һапгында кифайәт гәдәр һазырлығы йохдур, булары һазырлама ишнинин темпи исә һәлә чох зәифдир. Травматоложи хәстәләрин мұәличәсинин узаг нәтижәләри зәиф өйрәнилир.

Бир сыра мүәссисәләрдә, мәдәнләрдә вә заводларда тәһлүкәсизлик техникасы вә әмәийн корунмасы гайдаларына тамам рияйәт олунмур.

Кәнд тибб мүәссисәләри чох вахт травматоложи апаратлар вә аваданлыгга кифайәт гәдәр таныш дейилләр.

Ишдә олан нәгсанлары арадан галдырмаг, республикада травматоложи ярдымын кейфийәтинин даһа да яхшылашдырмаг ортопедия вә травматоложия институтунун тәхирәсалынмаз вәзифәсидир.

Совет халгы, Сов.ИКП XX гурултайынын тарихи гәрарларыны һәятә кечирәрәк сосялист сәнәинин вә кәнд тәсәррүфатынын ени гүдрәтли йүксәлиши уғрунда фәдакарлыгга мүбаризә әдир. Бу шәрәитдә тибб ярдымы көкүндән яхшылашдырмаг, истәһсалатда вә истәһсалатдан кәнар травматизмин профилактикасы вә онун азалдылмасы ишиндә сәһий-йә органларынын гаршысында дуран вәзифәләр даһа шәрәфли вә мәс'улийәтлидир.